

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΖΩΡΤΖΗΣ

**Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΚΑΙ Η ΧΟΥΝΤΑ**

Η κρίση του καθεστώτος
και η αποτυχημένη μετάβαση του 1973

Μετάφραση
Ανδρέας Κίκηρας

Πεδίο
Αθήνα 2023

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	9
Χρονολόγιο γεγονότων	11
Εισαγωγή: Γιατί η Χούντα δεν τελείωσε το 1973;	17
1 Από τη «δυσχερή δημοκρατία» στο «λάθος πραξικόπημα»: Η Ελλάδα μεταξύ 1949-1967	37
2 «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών»: Η δικτατορία της 21ης Απριλίου 1967	63
3 Η πρόιμη φιλελευθεροποίηση (Ιανουάριος-Σεπτέμβριος 1973)	99
4 Η «ημιτελής επανάσταση» και η «ευνουχισμένη Βουλή»: Οι ελίτ και το «πείραμα»	131
5 Ο <i>τυχαίος παράγων</i> και το «πείραμα»: Η κοινωνία των πολιτών και τα γεγονότα του Πολυτεχνείου	189
6 Πάλι οι Αμερικανοί; Ο διεθνής παράγοντας και το «πείραμα»	231
7 Καταληκτικές σκέψεις: Το «Πείραμα Μαρκεζίνη» μεταξύ λήθης και μύθου	271
Σημειώσεις	301
Βιβλιογραφία	351
Ευρετήριο	365

Ευχαριστίες

Η συγγραφή οποιουδήποτε βιβλίου αποτελεί μια πνευματική και μερικές φορές ψυχολογική πρόκληση, πολύ περισσότερο εφόσον πρόκειται για ένα βιβλίο με αμφιλεγόμενο και ταυτόχρονα ελάχιστα ερευνημένο θέμα. Επίσης, είναι μια πολύ μοναχική και απομονωτική διαδικασία η οποία, ωστόσο, συνιστά μια δοκιμασία αυτοαμφισβήτησης αλλά και αυτοπεποίθησης. Το παρόν βιβλίο δεν αποτελεί εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα, αν και έχει την ιδιαιτερότητα να βασίζεται σε τμήμα της διδακτορικής μου διατριβής. Βέβαια, έκτοτε έχει επανεξεταστεί, ενημερωθεί και εμπλουτιστεί διεξοδικά με πολλές μεταγενέστερες δημοσιεύσεις, ξένο αρχειακό υλικό και νέες συνεντεύξεις. Επιπλέον, διορθώθηκε, αναθεωρήθηκε και επεκτάθηκε προκειμένου να αποκτήσει τη σημερινή του μορφή.

Κατά τη διάρκεια της αρχικής μου έρευνας είχα τη μοναδική ευκαιρία να γνωριστώ και να συνεργαστώ με πολλές προσωπικότητες διαφορετικών πολιτικών πεποιθήσεων και απόψεων ως προς τα περιγραφόμενα γεγονότα της εποχής. Οι απαντήσεις τους στις ερωτήσεις μου με βοήθησαν να ανασυνθέσω παραγωγικά το ιστορικό πλαίσιο της δικτατορίας και του «Πειράματος Μαρκεζίνη», καθώς και να προσπαθήσω να εκτιμήσω γιατί οι πρωταγωνιστές της εποχής προχώρησαν στις συγκεκριμένες επιλογές και πράξεις τους. Σήμερα, δυστυχώς, οι περισσότεροι από τους συνεντευξιζόμενούς μου έχουν φύγει από τη ζωή. Είμαι ευγνώμων σε όλους τους, ανεξάρτητα από τις πολιτικές

τους πεποιθήσεις και στάσεις απέναντι στα γεγονότα του 1973, καθώς και από τις προσωπικές μου απόψεις για αυτά. Χωρίς τη συμβολή τους, αυτό το βιβλίο δεν θα μπορούσε να φτάσει στα χέρια σας. Πολλοί μάλιστα άνοιξαν τα προσωπικά τους αρχεία για να συνεισφέρουν στην έρευνά μου, κάτι για το οποίο αισθάνομαι ακόμα περισσότερο ευγνώμων.

Σε ό,τι αφορά την πιο πρόσφατη έρευνα, το προσωπικό του Ιδρύματος «Εταιρεία των Φίλων του Λαού» στην Αθήνα με διευκόλυνε σημαντικά στο έργο μου, παρέχοντάς μου πολύτιμη πρόσβαση στο αρχείο του Σπύρου Μαρκεζίνη από την εποχή της δικτατορίας. Αισθάνομαι υπόχρεος απέναντι σε αυτούς τους ανθρώπους.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Tomasz Hoskins, εκδότη του IB Tauris/Bloomsbury, πρώτα απ' όλα για τη θετική του στάση κατά την εξέταση της πρότασής μου, καθώς και για την κατανόηση και τη βοήθειά του κατά τη διάρκεια της συγγραφής.

Στους αγαπημένους μου γονείς Αθανάσιο και Χρυσή οφείλω επίσης ένα μεγάλο ευχαριστώ για τη συνεχή ηθική υποστήριξή τους κατά την έρευνα και τη συγγραφή του βιβλίου, και ιδιαίτερα για την εμπιστοσύνη τους στις δυνατότητές μου να ασχοληθώ διεξοδικά με ένα τόσο αμφιλεγόμενο θέμα.

Τέλος, οι μακρές και εμβριθείς συζητήσεις που είχα με τον αείμνηστο θείο μου Ευάγγελο Τζώρτζη, γύρω από το θέμα του παρόντος βιβλίου, μου έδωσαν το έναυσμα να ερευνήσω και να γράψω για τη δικτατορία. Η απώλειά του κατά τις τελευταίες ημέρες της χειρόγραφης εργασίας ήταν ένα μεγάλο προσωπικό πλήγμα, καθώς δεν έζησε για να δει το αποτέλεσμα μιας προσπάθειας στην οποία συνέβαλε τόσο πολύ. Αφιερώνω λοιπόν αυτό το βιβλίο στην αγαπημένη του μνήμη.

Χρονολόγιο γεγονότων

1949

Αύγουστος: Λήξη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου.

1951

30 Μαΐου: Η πρώτη μεταπολεμική απόπειρα πραξικοπήματος από στελέχη του ΙΔΕΑ, μετά την παραίτηση του Παπάγου από τον στρατό προκειμένου να κατέβει στις εκλογές ως αρχηγός του κόμματος Ελληνικός Συναγερμός (ΕΣ), αποτυγχάνει λόγω της αντίδρασης του ίδιου του Παπάγου.

1952

Νοέμβριος: Ο Παπάγος κερδίζει τις εκλογές και ορκίζεται πρωθυπουργός.

1955

Οκτώβριος: Θάνατος Αλέξανδρου Παπάγου. Τον διαδέχεται ο Κωνσταντίνος Καραμανλής.

1956

Φεβρουάριος: Η ΕΡΕ (Εθνική Ριζοσπαστική Ένωσις), το κόμμα που ίδρυσε ο Καραμανλής μόλις έναν μήνα νωρίτερα, κερδίζει τις εκλογές.

1958

Μάιος: Η ΕΡΕ κερδίζει και πάλι τις εκλογές. Μετά την κατάρρευση των κομμάτων του Κέντρου στις κάλπες, η ΕΔΑ (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά) γίνεται αξιωματική αντιπολίτευση για πρώτη φορά.

1961

Καλοκαίρι: Τα κόμματα του Κέντρου ενώνουν τις δυνάμεις τους υπό την ηγεσία του Γεώργιου Παπανδρέου και του Σοφοκλή Βενιζέλου, σχηματίζοντας την ΕΚ (Ενωση Κέντρου).

Οκτώβριος: Η ΕΡΕ κερδίζει τις εκλογές. Η ΕΚ αρνείται να αναγνωρίσει το αποτέλεσμα, καταγγέλλοντας τη «βία και νοθεία» που χρησιμοποιήθηκαν ώστε να διασφαλιστεί ένα αποτέλεσμα υπέρ της ΕΡΕ. Παράλληλα, αναγγέλλει την έναρξη του «ανένδοτου αγώνα» εναντίον του Καραμανλή.

1963

Ιούνιος: Κατόπιν διαφωνίας του με το Παλάτι, ο Καραμανλής παραιτείται και ξεσπά κυβερνητική κρίση.

Νοέμβριος: Νίκη της ΕΚ στις βουλευτικές εκλογές. Ο Καραμανλής αναχωρεί από την Ελλάδα. Νέος αρχηγός της ΕΡΕ, ο Κανελλόπουλος.

1964

Φεβρουάριος: Θάνατος Σοφοκλή Βενιζέλου. Νέες εκλογές και νέα νίκη της ΕΚ. Ο Γεώργιος Παπανδρέου επανεκλέγεται πρωθυπουργός.

1965

Μάιος: Αποκάλυψη μιας πολιτικά αριστερόστροφης συνωμο-

σίας αξιωματικών (ΑΣΠΙΔΑ), με εμπλοκή του Ανδρέα Παπανδρέου, γιου του πρωθυπουργού. Ο Ανδρέας Παπανδρέου αρνείται τις κατηγορίες.

Ιούλιος: Κυβερνητική κρίση μετά τη διαφωνία του Γ. Παπανδρέου με το Παλάτι γύρω από το ζήτημα της απείθαρχης στάσης του υπουργού Άμυνας Πέτρου Γαρουφαλιά απέναντι στον πρωθυπουργό. Ο Παπανδρέου παραιτείται και σχηματίζεται «κυβέρνηση αποστατών» της ΕΚ, η οποία δεν καταφέρνει να κερδίσει την ψήφο εμπιστοσύνης του Κοινοβουλίου.

Σεπτέμβριος: Ένα νέο υπουργικό συμβούλιο «αποστατών» κερδίζει την ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής, με την υποστήριξη της ΕΡΕ.

1966

Δεκέμβριος: Κατάρρευση της κυβέρνησης των «αποστατών» έπειτα από συμφωνία Κανελλόπουλου – Παπανδρέου για νέο εκλογικό νόμο και διενέργεια εκλογών την άνοιξη.

1967

Μάρτιος: Έπειτα από διαφωνία με τον Παπανδρέου για το εκλογικό χρονοδιάγραμμα, ο Κανελλόπουλος σχηματίζει κυβέρνηση και προκηρύσσει εκλογές για τον Μάιο.

21 Απριλίου: Το Πραξικόπημα των Συνταγματαρχών.

13 Δεκεμβρίου: Μετά από μια αποτυχημένη απόπειρα αντιπραξικοπήματος, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος φεύγει από την Ελλάδα. Ο Παπαδόπουλος αυτοανακηρύσσεται πρωθυπουργός.

1968

Σεπτέμβριος: Το καθεστώς διενεργεί «δημοψήφισμα» για ένα νέο «Σύνταγμα» που δεν εφαρμόστηκε ποτέ.

1970

Αύγουστος: Η πιο σοβαρή, έως τότε, ενδοκαθεστωτική σύγκρουση λήγει με την αποδυνάμωση των περισσότερων επικεφαλής των επιμέρους ομάδων-φατριών. Ο Παπαδόπουλος παραμένει πρωθυπουργός λαμβάνοντας πολύτιμη στήριξη από τον Ιωαννίδη.

Νοέμβριος: Σύσταση της Συμβουλευτικής Επιτροπής, ως πρώτη προσπάθεια για δημιουργία μιας πρωτογενούς μορφής κόμματος.

1971

Μάρτιος: Στο απόγειο της εξουσίας του, ο Παπαδόπουλος χρίζεται αντιβασιλέας.

Σεπτέμβριος: Δεύτερη προσπάθεια συγκρότησης μιας Συμβουλευτικής Επιτροπής.

1973

20-21 Φεβρουαρίου: Μια φοιτητική διαδήλωση καταλήγει σε κατάληψη στο κτίριο της Νομικής Σχολής στην Αθήνα, το οποίο εκκενώνεται την αμέσως επόμενη ημέρα.

Μάρτιος: Οι φοιτητές διαδηλώνουν εκ νέου και συγκρούονται με την αστυνομία.

Απρίλιος: Ίδρυση του Ελληνικού Πολιτιστικού Κινήματος (ΕΠΟΚ) σε μια νέα προσπάθεια συγκρότησης ενός φιλοκαθεστωτικού κομματικού σχηματισμού.

23 Απριλίου: Δύο ημέρες μετά την 6η επέτειο του πραξικοπήματος, ο Καραμανλής απευθύνει διάγγελμα καλώντας τις ένοπλες δυνάμεις να αποκαταστήσουν τη δημοκρατική νομιμότητα.

24 Μαΐου: Αποκάλυψη και εξουδετέρωση του Κινήματος του Ναυτικού.

1 Ιουνίου: Ο Παπαδόπουλος ανακοινώνει την κατάργηση της μοναρχίας, προαναγγέλλοντας δημοψήφισμα για τη μορφή του πολιτεύματος στην Ελλάδα, ενώ δεσμεύεται για τη μετάβαση της χώρας στη δημοκρατία μέσω εκλογών το 1974.

28 Ιουλίου: Με πλειοψηφία 78% εγκρίνεται η μετάβαση στη Δημοκρατία, εν μέσω πλήθους νύξεων περί νοθευμένου δημοψηφίσματος.

24 Αυγούστου: Ο Παπαδόπουλος ορκίζεται «Πρόεδρος της Δημοκρατίας», έχοντας ήδη ξεκινήσει συνομιλίες με τον Μαρκεζίνη για τον σχηματισμό νέου υπουργικού συμβουλίου.

8 Οκτωβρίου: Ο Μαρκεζίνης ορκίζεται μεταβατικός πρωθυπουργός, επικεφαλής του πρώτου εξ ολοκλήρου πολιτικού υπουργικού συμβουλίου από τον Απρίλιο του 1967.

Οκτώβριος-Νοέμβριος: Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Μαρκεζίνη και ηγετών της αντιπολίτευσης για το χρονοδιάγραμμα των εκλογών καταλήγουν σε αδιέξοδο.

4 Νοεμβρίου: Διαδηλώσεις και συγκρούσεις με την αστυνομία μετά το μνημόσυνο για τα πέντε χρόνια από τον θάνατο του Γεώργιου Παπανδρέου.

14-16 Νοεμβρίου: Φοιτητές από διάφορες σχολές καταλαμβάνουν τις εγκαταστάσεις του Πολυτεχνείου Αθηνών, ζητώντας ελεύθερες και δίκαιες εκλογές.

17 Νοεμβρίου: Οι διαδηλώσεις κλιμακώνονται και εξελίσσονται σε μεγάλες συγκρούσεις με την αστυνομία. Ο στρατός επεμβαίνει για να εκκενώσει το Πολυτεχνείο, προκαλώντας μεγάλο αριθμό θυμάτων.

18 Νοεμβρίου: Ο Παπαδόπουλος κηρύσσει στρατιωτικό νόμο.

21 Νοεμβρίου: Ο Μαρκεζίνης επισκέπτεται το Υπουργείο Άμυνας και δεσμεύεται να μην παρεκκλίνει από το μεταβατικό χρονοδιάγραμμα που προβλέπει εκλογές τον Φεβρουάριο του 1974.

25 Νοεμβρίου: Πραξικόπημα των σκληροπυρηνικών του στρατού με επικεφαλής τον Ιωαννίδη. Τέλος του «Πειράματος Μαρκεζίνη».

1974

15 Ιουλίου: Πραξικόπημα υποκινημένο από Έλληνες αξιωματικούς που υπηρετούν στην Κύπρο ανατρέπει τον πρόεδρο Μακάριο.

20 Ιουλίου: Η Τουρκία εισβάλλει στην Κύπρο. Το χουντικό ελληνικό καθεστώς διατάσσει γενική επιστράτευση, που καταλήγει σε χάος.

23-24 Ιουλίου: Η δικτατορία καταρρέει. Κατόπιν κοινής σύσκεψης, στρατιωτική ηγεσία και «παλαιοί» πολιτικοί καλούν τον Καραμανλή να επιστρέψει στην Ελλάδα και να σχηματίσει μεταβατική κυβέρνηση. Η Δημοκρατία αποκαθίσταται.

Εισαγωγή: Γιατί η Χούντα δεν τελείωσε το 1973;

Καθετί από όσα προηγήθηκαν κρίνεται ανάλογα με το τελικό αποτέλεσμα.

Δημοσθένους *Ολυνθιακός Α'*: 2

[Στις μελέτες γύρω από τον εκδημοκρατισμό] *Η Ελλάδα κινείται πέρα από κάθε ταξινόμηση.*

Schmitter & Karl, 1991

Ένα από τα πιο αιχμηρά συνθήματα που θα άκουγε κάθε παρατηρητής των μεγάλων αθηναϊκών διαδηλώσεων εναντίον της συμφωνίας για τον μηχανισμό χρηματοδότησης της Ελλάδας, στις αρχές της δεκαετίας του 2010, ήταν εκείνο που ισχυριζόταν ότι «η Χούντα δεν τελείωσε το '73», ταυτίζοντας τις κυβερνήσεις που υπέγραψαν τα «μνημόνια λιτότητας» με τη δικτατορία του 1967 και υπονοώντας μια –κατά τους διαδηλωτές– ιδιότυπη «συνέχεια» με τη συγκεκριμένη περίοδο της ελληνικής Ιστορίας. Τέτοιου είδους αναγωγές είναι ενδεικτικές της επιζήμιας επίδρασης της δικτατορίας στην πολιτική ψυχολογία και στον πολιτικό πολιτισμό της χώρας, στοιχείο που δεν έχει ακόμη ξεπεραστεί, σχεδόν μισό αιώνα, πλέον, μετά το τέλος της. Πράγματι, η δικτατορία των συνταγματαρχών άφησε το έντονο και βαθύ αποτύπωμά της στον ελληνικό ψυχισμό, ίσως περισσότερο με την ταπεινωτική κατάρρευσή της τον Ιού-

λιο του 1974 παρά λόγω του τρόπου εγκαθίδρυσής της το 1967. Ανεξάρτητα από τις –τουλάχιστον– διαφορούμενες συμπεριφορές σημαντικού μέρους τόσο των ελίτ όσο και του λαού κατά την περίοδο της εξουσίας της, η δικτατορία των συνταγματαρχών σήμερα συνιστά κατά κόρον ένα ανάθεμα για τη συλλογική μνήμη των Ελλήνων.

Από τα σημαντικότερα αλλά και λιγότερο αναλυμένα γεγονότα αυτής της επταετούς διακυβέρνησης υπήρξε η αποτυχημένη προσπάθεια του καθεστώτος να μετατραπεί σε κάποιο είδος αποστρατιωτικοποιημένης εξουσίας, το 1973, έτος που υπήρξε αναμφισβήτητο το κρισιμότερο για την Ελλάδα μετά το 1967, καθότι γεμάτο γεγονότα που παρόμοιά τους δεν είχαν συμβεί για μεγάλο χρονικό διάστημα, από μαζικές και αιματηρές διαδηλώσεις μέχρι απροκάλυπτες επεμβάσεις του στρατού. Στον πυρήνα αυτών των γεγονότων βρισκόταν ένα εγχείρημα πολιτειακής μετάβασης¹ “made in Greece”, διάρκειας επτά εβδομάδων, το οποίο έχει καταγραφεί ιστορικά ως «Πείραμα Μαρκεζίνη» – από το επώνυμο του πολιτικού που ανέλαβε να ηγηθεί του πρακτικά ανέφικτου εγχειρήματος της φιλελευθεροποίησης, μαζί με τον ισχυρό άνδρα της δικτατορίας, τον Γεώργιο Παπαδόπουλο. Η κοινή τους προσπάθεια έληξε με επονείδιστο τρόπο, εν μέσω των αιματηρών διαδηλώσεων του Πολυτεχνείου και του πραξικοπήματος των σκληροπυρηνικών του καθεστώτος, με επικεφαλής τον ταξίαρχο Δημήτριο Ιωαννίδη, αρχηγό της μισητής ΕΣΑ (Ελληνική Στρατιωτική Αστυνομία). Έκτοτε έχει ξεχαστεί και θεωρείται είτε αναπόσπαστο μέρος της δικτατορίας είτε μια αδέξια προσπάθεια του Παπαδόπουλου να καλύψει την προσωποπαγή κυριαρχία του κατά τα χρόνια που είχαν προηγηθεί υπό ένα ψευδοδημοκρατικό προσωπείο, το οποίο διαλύθηκε λόγω της αντίδρασης του λαού και/ή των σκληροπυρηνικών του καθεστώτος που θορυβήθηκαν από

τα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Οι θεσμοθετημένοι εορτασμοί της φοιτητικής εξέγερσης μετά το 1974 δαιμονοποίησαν απο-τελεσματικά το «Πείραμα Μαρκεζίνη», ενσωματώνοντάς το στο δικτατορικό χρονολόγιο. Έτσι, προέκυψε μια γραμμική και ομοιογενής περιγραφή της δικτατορίας από το 1967 έως το 1974, αγνοώντας τη μετάλλαξή της κατά τη δεδομένη περίοδο.

Ωστόσο, μια πιο προσεκτική ματιά στα παραπάνω γεγονότα θέτει εν αμφιβόλω τις συμβατικές ερμηνείες περί του «Πειράματος Μαρκεζίνη», τον οποίο οι ελληνικές πολιτικές ελίτ αλλά και η ίδια η κοινωνία αρνήθηκαν να υποστηρίξουν, με αποτέ-λεσμα να προκύψει τελικά μια «ακόμα χειρότερη δικτατορία» λίγες εβδομάδες αργότερα και οι σκληροπυρηνικοί να επιστρέ-ψουν στην εξουσία. Όχι μόνο οι τελευταίοι, αλλά και συνολικά οι στρατιωτικοί ως θεσμός αποδόμησαν το δίδυμο Παπαδόπου-λου-Μαρκεζίνη με προφανή σκοπό να προστατεύσουν τα συμ-φέροντά τους, θεωρώντας ότι απειλούνται από το «πείραμα», προτού βρεθούν, μόλις οκτώ μήνες αργότερα, ταπεινωμένοι από το χάος που οι ίδιοι προξένησαν στην Κύπρο τον Ιούλιο του 1974. Από εκείνο το σημείο και μετά, ήταν υποχρεωμέ-νοι να αποκηρύξουν την εξουσία τους και να την επιστρέψουν στην ίδια πολιτική τάξη που είχαν ανατρέψει το 1967. Στο τέ-λος, η πραγματική δημοκρατική μετάβαση προέκυψε από μια σοβαρή εξωτερική κρίση, την οποία και εντέλει κληροδότησε στην Ελλάδα, μετασχηματισμένη σε ένα μείζον ζήτημα διε-θνών σχέσεων που παραμένει άλυτο, σχεδόν μισό αιώνα με-τά – στο Κυπριακό. Ήταν άραγε η συγκεκριμένη διαδοχή των γεγονότων τόσο μοιραία και αναπόφευκτη, ή μήπως μια δια-φορετική εξέλιξη του «Πειράματος Μαρκεζίνη» θα μπορού-σε να την αποτρέψει; Γιατί η απόπειρα αυτομετασχηματισμού συνέβη το 1973 και όχι νωρίτερα; Μήπως ήταν ούτως ή άλ-λως θνησιγενής, λόγω της φύσης του καθεστώτος που υποτί-

θεται ότι προσπάθησε να μεταλλάξει; Κατά πόσο οι προθέσεις του Παπαδόπουλου ήταν ειλικρινείς και όχι υποκριτικές; Ποιοι ήταν οι στόχοι του Μαρκεζίνη όταν αποδέχθηκε τη μεταβατική πρωθυπουργία; Αποτέλεσε πράγματι ένα ανδρείκελο στην υπηρεσία του Παπαδόπουλου; Υπήρχε εναλλακτική λύση στο «πείραμα» του 1973; Ο διεθνής παράγοντας βοήθησε ή εμπόδισε (όπως υποστήριζε ο ίδιος ο Μαρκεζίνης, χρόνια αργότερα) την προσπάθεια μετάβασης; Και, τελικά, γιατί «η Χούντα δεν τελείωσε το 1973»; Αυτά είναι τα ερωτήματα στα οποία θα προσπαθήσει να δώσει απαντήσεις το ανά χείρας βιβλίο.

Περιφρόνηση και λήθη: Το «Πείραμα Μαρκεζίνη» ως σημείο ιστορικής και πολιτικής αναφοράς

Η επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας γύρω από το «Πείραμα Μαρκεζίνη» αναδεικνύει μια σχεδόν απόλυτη διχοτόμηση μεταξύ των διάφορων απόψεων. Βέβαια, το γεγονός ότι δεν υπάρχει καμία ανάλυση που να επικεντρώνεται στο «πείραμα» καθαυτό αποκαλύπτει την κυρίαρχη τάση των περισσότερων μελετητών και δημοσιογράφων που έχουν γράψει για τη δικτατορία να το θεωρούν οργανικό κομμάτι του καθεστώτος που περιγράφεται συνοπτικά ως «χούντα». Από την άλλη πλευρά, οι περισσότεροι από εκείνους που έστρεψαν την προσοχή τους στο «πείραμα» συγκλίνουν στην άποψη ότι αυτό δεν αποτέλεσε παρά ένα απλό τέχνασμα εκ μέρους του Παπαδόπουλου ώστε να διαιωνίσει την προσωποπαγή του διακυβέρνηση, καλυπτόμενη από έναν ψευδο-δημοκρατικό μανδύα που θα παραπλανούσε τον λαό και τις πολιτικές ελίτ, σε σημείο να πιστέψουν ότι η δικτατορία τελείωσε και ότι η δημοκρατία έβαινε προς μια –έστω σταδιακή– αποκατάσταση. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεώρηση, ο Μαρκεζίνης ήταν η μαριονέτα του Παπαδόπου-

λου που δέχτηκε αυτή την έστω «κατ' απονομή» πρωθυπουργία ώστε να σβήσει τη δίψα του για εξουσία. Η ίδια ανάλυση εξηγεί την αποτυχία του «πειράματος» μέσα από την αντίδραση της κοινωνίας των πολιτών, όπως ενσαρκώθηκε στην εξέγερση των φοιτητών του Πολυτεχνείου, η αιματηρή καταστολή της οποίας αποκάλυψε την υποκρισία του εγχειρήματος. Επίσης, επισημαίνει την υπέρμετρη φιλοδοξία των σκληροπυρηνικών γύρω από τον Ιωαννίδη, οι οποίοι αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν τη δικαιωματική πρωτοκαθεδρία του Παπαδόπουλου για την ανάληψη του απόλυτου ελέγχου, μέσα από το τέχνασμα του μετασχηματισμού του καθεστώτος. Μέσα από αυτό το πρίσμα, δεν θα υπήρχε διαφορά ανάμεσα στην επιτυχία ή την αποτυχία του πειράματος, καθώς η μονοκρατορία του Παπαδόπουλου θα συνεχιζόταν, απλώς με διαφορετική μορφή.

Ωστόσο, πρόκειται για θεώρηση που παραβλέπει ορισμένα γεγονότα ικανά να ανατρέψουν αυτή τη μάλλον απλοϊκή προσέγγιση του «πειράματος». Κατ' αρχάς, το εγχείρημα προέκυψε μετά τα πρώτα σημάδια αφύπνισης της κοινωνίας των πολιτών (με τη φοιτητική αναταραχή των αρχών του 1973), καθώς και έπειτα από την πρώτη οργανωμένη προσπάθεια δυναμικής αμφισβήτησης του καθεστώτος, την άνοιξη της ίδιας χρονιάς, από την εποχή του «βασιλικού πραξικοπήματος» του Δεκεμβρίου του 1967. Έπειτα από έξι χρόνια γενικής αδράνειας και παθητικότητας, αυτές ήταν οι απτές αποδείξεις για την επαναφορά της «παγωμένης» ελληνικής κοινωνίας, μια εξέλιξη με αναμφίβολες επιπτώσεις στο καθεστώς, οι οποίες δεν έχουν καταγραφεί με επάρκεια. Επιπρόσθετα, κατά τις τελευταίες ημέρες του καλοκαιριού του 1973, αποφασίστηκε η πλήρης άρση του στρατιωτικού νόμου, καθώς και η απελευθέρωση όλων των πολιτικών κρατουμένων – για πρώτη φορά ύστερα από πολλά χρόνια. Ήταν μια τάση που αποτυπώθηκε και στο υπουργικό συμβούλιο του Μαρκεζίνη,

το πρώτο εξ ολοκλήρου πολιτικό έπειτα από έξι χρόνια. Μάλιστα, ούτε ο υπουργός Άμυνας ήταν πρώην στρατιωτικός, κάτι ασυνήθιστο ακόμη και για τα ελληνικά δεδομένα πριν από το 1967. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι στις αρχές του καλοκαιριού του 1973 ο Παπαδόπουλος εξακολουθούσε να τηρεί μια γενικά σκληροπυρηνική στάση, η οποία φάνηκε να μετριάζεται μετά τη συγκρότηση του υπουργικού συμβουλίου της κυβέρνησης Μαρκεζίνη το φθινόπωρο, υποδεικνύοντας έτσι κάποια ίχνη διάθεσης για περαιτέρω παραχωρήσεις στην αντιπολίτευση. Επιπλέον, δεν έχει ληφθεί ιδιαίτερα υπόψη το γεγονός ότι η αντίδραση των κατώτερων σκληροπυρηνικών αξιωματικών δεν προκλήθηκε μόνο από τις ενστάσεις τους απέναντι στις υπερεξουσίες του Παπαδόπουλου, αλλά και από το γεγονός ότι παρακολουθούσαν την «επανάσταση» να παραχωρεί τη θέση της σε μια απaráλλαχτη πολιτική τάξη, την οποία η ίδια είχε ανατρέψει έξι χρόνια νωρίτερα. Πέρα από τα παραπάνω, για πρώτη φορά μετά το 1967 το στράτευμα έδειχνε να αρθρώνει έναν δικό του πολιτικό λόγο, μια τάση που θα γινόταν εμφανής κατά την πραγματική μετάβαση στη δημοκρατία, έναν χρόνο αργότερα. Σε κάθε περίπτωση, η απόρριψη του «πειράματος» από τον παλιό πολιτικό κόσμο δεν ήταν τόσο ομόφωνη όσο πίστευαν πολλοί. Αντίθετα, ορισμένα μέλη του εμφανίζονταν κάθε άλλο παρά αρνητικά απέναντι στην πιθανότητα επιτυχίας του Μαρκεζίνη.

Από την άλλη, οι θετικές αποτιμήσεις του πειράματος συγκλίνουν σχεδόν ομόφωνα σε ένα υποστηρικτικό αφήγημα, όχι μόνο για τον Μαρκεζίνη, αλλά και για τον ίδιο τον Παπαδόπουλο, θεωρώντας δεδομένη την καλή θέληση του επικεφαλής του πραξικοπήματος να τερματίσει τη δικτατορία και να δρομολογήσει μια σταδιακή, αποσπασματική, αλλά και ειλικρινή μετάβαση στη δημοκρατία, η οποία υπονομεύτηκε από τους σκληροπυρηνικούς του Ιωαννίδη ή/και από μέλη του «παλαιού

πολιτικού κόσμου». Ένα άλλο ρεύμα της ίδιας ανάλυσης υιοθετεί μια απόλυτη θεωρία συνωμοσίας, αποδίδοντας την αποτυχία του «πειράματος» στον δυσμενή αμερικανικό παράγοντα, ο οποίος είχε «ξεγράψει» τον Παπαδόπουλο και τον Μαρκεζίνη λόγω της υποτιθέμενα αδέσμευτης στάσης τους απέναντι στον Πόλεμο του Γιομ Κιπούρ, γεγονός που συνέπεσε χρονικά με τη συγκρότηση του υπουργικού συμβουλίου του Μαρκεζίνη. Όπως φαίνεται, το κυβερνητικό δίδυμο αρνήθηκε να επιτρέψει τη χρήση του εναέριου χώρου και των ναυτικών υποδομών της Ελλάδας από τις ένοπλες δυνάμεις των ΗΠΑ, εξοργίζοντας το Στέιτ Ντιπάρτμεντ και το Πεντάγωνο και προκαλώντας μια αμερικανοκίνητη ανατροπή, το μακρύ χέρι της οποίας ήταν ο Ιωαννίδης και η κουστωδία του στο στράτευμα. Αξίζει να σημειωθεί ότι τη συγκεκριμένη θεωρία ασπάστηκε και ο ίδιος ο Μαρκεζίνης για να εξηγήσει την πτώση του. Από την πλευρά τους, οι απολογητές των Παπαδόπουλου/Μαρκεζίνη που χρεώνουν την κατάρρευση του «πειράματος» στους πολιτικούς, υποβαθμίζουν την καχυποψία που ευνόητα τους προκάλεσε η πρωτοβουλία Παπαδόπουλου, καθώς και το γεγονός ότι ορισμένα από τα μέλη των «παλαιών πολιτικών ελίτ» δεν ήταν τόσο αρνητικά διακείμενα απέναντι στο «πείραμα», όπως θα νόμιζαν πολλοί. Από την άλλη, όσοι αποδίδουν την αποτυχία στον αμερικανικό παράγοντα παραβλέπουν το γεγονός ότι σχεδόν όλες οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις της περιόδου τήρησαν την ίδια στάση ως προς τη διάθεση βάσεων και εγκαταστάσεων, ωστόσο η απόρριψη των σχετικών αιτημάτων των ΗΠΑ δεν είχε ως συνέπεια την ανατροπή καμίας από αυτές. Μια τέτοια συνωμοτική υπεραπλούστευση ανιχνεύεται στον πυρήνα σχεδόν όλων των φιλοκαθεστωτικών αφηγήσεων του «πειράματος», συσκοτίζοντας περαιτέρω την ανάλυση των παραγόντων που συντέλεσαν στην κατάρρευσή του.